

БЕЛЕТКЕЛДИГ УТКУУР

Россия Федерациязының составына Тыва Арат Республика 1944 чылдың октябрь 11-де эки тура-биле каттышкан. Бо дээрге ийи күрүнениң улузунун аразында хөй чылдарда акы-дуңмалышкы харьзалсаарының угаан-бодолдыг түңнели, бурунгар депшилгенни оруу-биле бир демниг кады чоруу күзеленин илерели болган. Ол ужуру-дузасы улуг болушкунуң 55 чылын калбаа-биле демделээр. Байырлалды белеткээр болгаш эрттирер Чазактын организастыг комитетин тургускан. Ооң харысалгалыг секретары А. С. Санатка бистин корреспондентивис ужурашкаш, юбилейге белеткелниг хамаарышкан айтырларны салган.

— Россияның составына Тываның каттышканының 55 чылының байырлалды белеткээр болгаш эрттирер организастыг комитеттин ажил-чорудулгазын таныштырып көрүңер, Александр Санданович.

— Организастыг комитетти Тыва Республиканы ораалакчы президентизи А. А. Мельников удуртуп турар. Ооң хуралы беш удаа болуп эртен Орта оргкомитеттин сорулгаларын, ооң кежигүннерин кылар ажылы юбилейге телептиг ужуражыры-биле калдыг белеткелди чорударының дугайында айтырларны чугаалашкан. Оргкомитеттин ажилының хемчээли улуг болгаш кончуг харьсалгалыг Чуге ындагы, мааа кыска тайылбырдан берип Тыва Республиканың Хүнүн Наадымы Россияның составына Тываның каттышканының хуну октябрь 11-де байырлал-биле калдыг белеткелди эрттирер Шак ындагы докталады ТР-ниң Дээди Хуралы Тыва Республиканың Президентинин албан бижиниңге үндөзүлүш хулап алган. Ук докталады республика солундарында парлаан Ооң кол-ла чылдагааны хөй байырлалдарга чарьга акаша-херенги эвээжиде болуп турар, ычанга шуптузун харь угда эрттирерин шийтирилээр. Мону барымдалап көрөш, оргкомитеттин ажилы улуг, харьсалгалыг дээрлиг. Президент Ш. Д. Ооржак оргкомитеттин хуралында олурдурушкаш, байырлалды бугу талазы-биле хынамчалыг белеткелдиг уткаш, бедик денелге демделээр чорударына алган. Амгы үеде байырлалды белеткелди оргкомитет чорудуп турар.

— Шынап-ла, оргкомитеттин мурнунда улуг ажил-херек туруп турардыр. Калдыг белеткелди чорударының, чуну кылырны план-хемчеглерин допчузу-биле таныштырып көөр силер бей?

— Байырлалды белеткелди хемчеглер планын кончуг хынамчалыг ажалдап кылган. Бинда организастыг, политиктиг, экономиктиг, сан-хөө айтырлар, тууду-септелге, чагаайжыдылга, кыска белеткел, социал культура, спорт талазы-биле болгаш өске-даа хемчеглер кирип турар. Организастыг хемчеглерин ролю улуг, байырлалдын канчаар эртери оон хамааржыр болгай. Мында юбилейге киржи аалчыларны чалары, уткууру, хулап алары, оларны ажаап-тежеринден мочуп болур.

— Ажыгалга кирир туудуг бар бей?

— Элеэн каш объектилер бар. Хүрээ тудуу дооступ турар Удава шы-вылгы рынок ажыгалга кирер. Оон даразында бүүрек ааргылары эмнээр төп, Каа-Хемни кежир көвүруг, Кызыл-Мажалка интернаттын удуур корпузу, Кызылда 54 өг-бүлө чурттаар бажың болгаш өске-даа туудулар доостур.

— Культур, спорт талазы-биле хемчеглер таныштырып көрүңер.

— Юбилейге тураскааткан “Тыва — бистин өг-бүлөвис” деп уран чуул, улусчу театрлар фести-валдары, чурукчуларын, уран шеверлерин кылган ажалдарының демделгелдери болур. Кызылда тыва хөрүш, авт чарыжы, ча-адарының, шыдырааларының марьгалдаары эртер Иван Ярыгиниң кыска адынга тураскааткан хостуг хурештин, аар де-зинин мөгелериниң делегей марьгалдаарын эртерери көрдүңер. Культураның, спорттун ажил дакчылары бо хемчеглер утка-шынарлыг, солун, көрүштүг этсин дээр белеткелди амдан эгелээр хынамчалыг чорудар хү-дээжиг.

— Мурнунда чылдарда эркен улуг байырлар үзүндө Москвага Тываның культуру хуннери, делегелер эртин турган болгай. Ам оларны эрттирери көрдүңер бе, Александр Санданович?

— Хемчеглер планында олар кирген Уругларныч чогадыкчы ажалдарының “Тыва — буянның, найыр-талды, тайбынның чурту” деп делегелер болур.

— Бис колдунда төлкө хамааржыр хемчеглерни одап чугаалаштырыс. Кожууннарга, хоорайларга, сумуларга Тываның 55 чылынга тураскааткан байырлар канчаар эртерил?

— Оларда база байыр-ладды белеткээр болгаш организастар оргкомитеттерин тургускан, олар ажалдап турар. Допчузу-биле чугаалаарга байыр-ладды кая-даа калбаа-биле демделгээр, ол бугу баш бурунгар тургустунган план суугар эртер. Амгы үеде белеткелди калбартып чоруткан.

— Чазактын организастыг комитетинин ажалдап кылган хемчеглери бугу талагы болгаш хөй-дур, олар шуптузу херектиг, ажыктыг, чүгө амдыралга боттандырар дээштиг организастыг ажалды чорудары орт-кан...

— Ийе, ында. Оларны шуптузун күөсөдир. Байырлалды бугу талазы-биле белеткелди ужуражыр аргалар, курлавырлар бисте бар.

— Таан-оол ХЕРТЕК айтырлары салган.

ден эгелээр, байырлыг хуралды, концерти, спортчу марьгалдаар болур черлерни белеткээринге чедир кылар ажалдарды кай хөй “Россияның составына Тыва төгүлүг дуржулганын ужурут-казын угап бодаары болгаш амгы үениң сорулгалары” деп темалыг эртем-практиктиг конференция болур, ону бедик денелге эрттирер дээр өске-даа.

— Политиктиг айтырларга калдыг хемчеглер хамааржыр, Александр Санданович?

— Мааа Федералдыг төп-биле Тыва Республиканың эрге-чагырга органнырның аразында кей-рээге ат салыры дүргелдери, федералдыг эрге-чагырга органнырның болгаш Россия Федерациязының субъектилеринин (девискээрлеринин) күрүнө органнырның аразында харьзаланын бижыгалары болгаш өске-даа ужуру-дузаны айтырларны шийтирилээр хамааржыр.

— Экономика хөжүдери, тууду-септелге кылыр, чагаайжыдылга, кыска белеткел чорудары дээр, хун бүрү шийтирилээр ужурут чугула ажалдарыны болгай...

— Ийе, ында харын. Ылангы байырлалга хынамчалыг белеткел чоруп турда, үстүнде адаанын ажалдар кол черин эелээр ужурут Будургулдерин ажил-чорудулазын экижидер, продукция бүдүрерин көүдөдир. “Тыва алгы” акционер нитилелинин дүк эртер болгаш хевис будургулдеринин бүдүрүлгө күчүзүн шийгээди алыр хемчеглери алыр. Улетпур бүдүрүлгелерини одалга сезонунга белеткээр. Чүгө будургулдерини эвес кылуу, эмнеге, өөрөдиге, социал адырнын албан черлерин болгаш өскөлери-даа кыска сезонга хынамчалыг белеткээр Театрны, филармонияны, стадионнарны, аалчылар бажынарын септээр. Кызыл, Ак-Довурак хоорайларны, кожууннар төптөрүн, суурларны, будургулдерин, организацияларны чагаайжыр. Мында кон-курс чарлаттыган болгай, оон негелделерин эзууга ажалдар чорут-тунуп турар. Конкурстун түнөөдөрүн үндүрер. Мал черлеринин белеткелдин шалыпкын чорудар, дүжүттү чидирг чокка ажаап алыр, мал кышта-лашканынга белеткелди шынарлыг чорудар болгаш өске-даа ажалдар эндерик.

— Ажыгалга кирир туудуг бар бей?

— Элеэн каш объектилер бар. Хүрээ тудуу дооступ турар Удава шы-вылгы рынок ажыгалга кирер. Оон даразында бүүрек ааргылары эмнээр төп, Каа-Хемни кежир көвүруг, Кызыл-Мажалка интернаттын удуур корпузу, Кызылда 54 өг-бүлө чурттаар бажың болгаш өске-даа туудулар доостур.

— Культур, спорт талазы-биле хемчеглер таныштырып көрүңер.

— Юбилейге тураскааткан “Тыва — бистин өг-бүлөвис” деп уран чуул, улусчу театрлар фести-валдары, чурукчуларын, уран шеверлерин кылган ажалдарының демделгелдери болур. Кызылда тыва хөрүш, авт чарыжы, ча-адарының, шыдырааларының марьгалдаары эртер Иван Ярыгиниң кыска адынга тураскааткан хостуг хурештин, аар де-зинин мөгелериниң делегей марьгалдаарын эртерери көрдүңер. Культураның, спорттун ажил дакчылары бо хемчеглер утка-шынарлыг, солун, көрүштүг этсин дээр белеткелди амдан эгелээр хынамчалыг чорудар хү-дээжиг.

— Мурнунда чылдарда эркен улуг байырлар үзүндө Москвага Тываның культуру хуннери, делегелер эртин турган болгай. Ам оларны эрттирери көрдүңер бе, Александр Санданович?

— Хемчеглер планында олар кирген Уругларныч чогадыкчы ажалдарының “Тыва — буянның, найыр-талды, тайбынның чурту” деп делегелер болур.

— Бис колдунда төлкө хамааржыр хемчеглерни одап чугаалаштырыс. Кожууннарга, хоорайларга, сумуларга Тываның 55 чылынга тураскааткан байырлар канчаар эртерил?

— Оларда база байыр-ладды белеткээр болгаш организастар оргкомитеттерин тургускан, олар ажалдап турар. Допчузу-биле чугаалаарга байыр-ладды кая-даа калбаа-биле демделгээр, ол бугу баш бурунгар тургустунган план суугар эртер. Амгы үеде белеткелди калбартып чоруткан.

— Чазактын организастыг комитетинин ажалдап кылган хемчеглери бугу талагы болгаш хөй-дур, олар шуптузу херектиг, ажыктыг, чүгө амдыралга боттандырар дээштиг организастыг ажалды чорудары орт-кан...

— Ийе, ында. Оларны шуптузун күөсөдир. Байырлалды бугу талазы-биле белеткелди ужуражыр аргалар, курлавырлар бисте бар.

— Таан-оол ХЕРТЕК айтырлары салган.

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээр

№ 58 (16120) 1999 чылдың июль 22, четверг

Ат салган шагы Садар ортээ дугуржулга суугар. 18.00

Тыва Республиканың Чазаанда

ОНУ НЕПТЕРЕТПЕС, ООН КАМГАЛАНЫР

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы июль 20-де болуп эртен. Аңа бөхөн ажыг айтырларны чугаалашкан.

Тыва Республиканың Чазаак Баштынын ораалакчызы Илья Николаевич Товариштайын төрүтүңен хуну-биле холбаштыр ТР-ниң Президентизи — Чазак Баштынын байыр чедирген бижин Президент Администрациязының удуртукчузу В. Б. Яндай-оол номчаан. Тыва Республиканың иштиги херектер органна хөй чылдарда үрөтүңдиг ажилдааны ында бедик-биле үнелээр. Ол бижикти Ш. Д. Ооржак байырлыг байдалга тывыскаан.

Россияның составына ТАР-ның каттышканын-дан бээр 55 чылының байырлалына белеткел талазы-биле хемчеглер планын дугайында дыннадыгы ТР-ниң ораалакчы президентизи, оргкомитеттин даргазы А. А. Мельников кылган. Республиканың юбилейниң белеткелдиг ужуражыр дээш улуг ажилды чүгө Тывада эвес федералдыг төптө чорудуп турарын ол чугаалаан. РФ-тин Чазак Даргазының кажан баарын баш бурунгар толарды турар. Тыва күрүнениң тургустунганын, оон амьдралының чаарын көргүзүп, тайылбырлар эртем-практиктиг конференция эр-

тер, бо ужуру-дузасы улуг хемчег Даштыкы чурттар, федералдыг төп, Россияның субъектилерин-биле харьзаланы улам калбартып, ханыларды Юбилейге ыяк белеткениринге Чазак кежигүннеринин кичээниң угулдангыран.

Тываның 55 чылының байырлалына белеткел талазы-биле хемчеглеринин планын бадылаан. Тыва Республиканың иштиги агаар-транспорт оруктарына пассажирлер аргыштарының өртектин чигидир дугайында айтырларны чугаалашкан. Чамдык Чазак кежигүннери акша-копеек чок бо берге, үеде агаар-транспорттун билет өртектин чигидир болдунар дээр саналды киргенер. “Тыва авиашугумнар” акционер нитилелиниң удуртукчузу С.С. Кужугет сөс алгаш, чон ынай-бээр аргыжарда дыка бергелеп турар, билет өртөөн чигеткеш, дузалары эрге-чок чугула болу бергенин айткан, кол-лектив анаа удурланмай турар. Чазак Баштынын ораалакчызы В. П. Николаева, ТР-ниң ораалакчы президентизи А. А. Мельников олар санал бергеш, удуртукчуну деткээр, амьдыралы бергелеп ту-

рар чонга дузаны көргүзери чөптүг деп санаанар. Ычанга Тываның иштиги агаар-транспорт оруктарына пассажирлер аргыштарының билет өртектин чигидир докталады Чазак хүлээр алган. Орта Тожунун, Мургу-Аксынын, Кара-Хөлдүн, Кунгуртунун, Уш-Белдирин, Мурнуу-Аржаанын (Тарыстын) агаар оруктары хамааржыр.

Тыва Республиканың девискээринде СПИД аарынын тывылганы болгаш ону нептеретпезинин талазы-биле сонгарладып болбас хемчеглер дугайында айтырларны хуралга шынгы сайгарып көргөн. Бо талазы-биле дыннадыгы республиканың Калдык камгалал яамызынын сайындыгы ораалакчызы Т. М. Курганская кылган Тывага кончуг айыылдыг СПИД аарынын өскөртөө эккелерин, ону нептереткен өө-дежок кижилерин илеретпезин тывылганы республикага улуг дувурелди, сагыш човаашканын бодурган. Республикка бо диргелип келген улуг айыылдыг халатты нептеретпес дээр ТР-ниң Президентизинин, Чазаанын, Калдык камгалал яамызынын дүрген ап чоруткан хемчеглеринде ол докталаан. СПИД-тен аараан Кызылда бир, Каа-

Хемниң Сарыг-Септе 2 кижилеретпезинге удуур демисел чорудар шабты тургускан, оон даргазына Чазак Баштынын ораалакчызы И. Н. Товариштайын томуйлаан. Оон аңгыда, СПИД-ти нептеретпезинин талазы-биле сонгарладып болбас хемчеглеринин планын, ынап-ла эмчи шийчилгезин эртер хамаатыларын дайында Чазак хуралына бадылаан.

Он хонгаш бо айтырларны катп Чазак хуралына чугаалажыры дугурдушкан Анаа кылдыган ажилды түннээр, моон сонгар чуну кылырын шийтирилээр Орта кожууннар, хоорайлар чарьгаларының даргалары ынап-ла киржир.

Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөжүдөзүндө 2005 чылга чедир федералдыг программаның ажалдап кылып турарының болгаш ында четпестерин дээр талазы-биле хемчеглер дугайында докталады хурада хулап алган. Программаны ам-даа хынамчалыг ажалдап кылырын шийтирилээр.

Чазак хуралы хун чурумунда кирген айтырларны чугаалашкаш, чогуур докталадарны хүлээр алган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧАЗА СОЛУН
“САМАГАЛДАЙ”

Тес-Хем кожуун чагыргазы чаа солунуң болган. Солунуң ады — “Самагалдай”. Солунуң согукучуларын чагыын эзууга тургускан.

Кожуунуң амьдыралын, чонун сагыш-сеткилин, үзөл-бодалын илередири, чонну каттыштырып, мөөнээр күштүг чеспек болуру солунуң кол сорулгазы.

“Самагалдайның” бирги номери бо хунерде чырыкче үнер. Чагырга даргазы Б. С. Шыраптың чүлү, кожуунуң сумуларындан медээлер, кожуунга мал бажын өстүрер дээр калдыг хемчеглери ап чорудуп турарын, чайлаглашкын, мал чемин белеткээр талазы-биле баш удуур ап чорудуп турар хемчеглери, культура амьдыралының, уругларның чайгы дыштанылгазының дугайында база өске-даа солун материалдары солунуң баштайгы үнген номеринден номчуп болур.

Бистиң корр.

АЪТАНЫПТАР

Бо чылдың июль 28-те Москваның Шереметьево аэропортудан ТР-ниң Иштиги херектер яамызының орук шимчээшкенин айыыл чок чорунуң талазы-биле күрүнө инспекциязының на чалынгы Эрес-оол Хаажик биле ФР-ниң Ундүрүг полициязының федералды албанының ТР-де эргелелиниң ажалдакчызы Евгений Ильяхин олар Англияге ужуп үнүптөр. Олар анаа баргаш, чийк атлетика талазы-биле хоочуннарның делегей чемпионатыга киржир (Бистиң корр.).

УРАНА БАЗЫР-ООЛ.

Шылгалдалар

ДУЖААП АЛЫРЫНДАН ХАМААРЖЫР

Республиканың школаларына сөөлгү коңга эдип, доозукчуларын үдээден бээр үр болбаан. Бо хунерде оолдар, кыстар бот-тускайлап амьдыралдын баштайгы базамын кылып, чуртун дээр өөредилге черлеринче шылгалдаларны дужаап эгелээр. Бо хунерде ында байдал кандыгы дээрзин билди алыр-биле бистиң корреспондентивис ТР-ниң Эртем болгаш өөредилге черлеринин талазы-биле күрүнө комитетинин удуртукчу специализ Светлана Дочуновна Ондар-биле чугаалашкан.

Бо чылдын комитет сонгар хоорайларда дээр өөредилге черлери 246 абитуриентини хүлээр ап болур аргалыг. Хөй кезин Сибиринин эмчи институттары болур. Иркутск — 30, Красноярск — 20, Кемерово — 17, Новосибирск — 6, Томск — 12, Москваның дш эмнээр салыр — 1, Россияның Күрүнө университетин — 4, Санкт-Петербургтун Күрүнө академиязы — 2, Россияның Улустарын найырлай университетте — 1 дээр-ле баар. Экономика хөжүп, сайзыратурар үедэ экономист мергежил чугула дээрзин амьдырал бадыткап турда, бо чылдын экономика адырынче мурнуку чылдарга бодаарга элээр хөй кижилер кирип ап болур аргалыг. Плекханов атыг академияге алды кижилер дужаап алган Санкт-Петербургтун университетинче — 3, Россияның ундүрүг академиязынче — 11 кижини хүлээр алыр. Оон шылгалдалары Москвага эртер, уруглар дужаап чорупкан. Оон аңгыда, техникти өөредилге черлери Сибириниң Телекоммуникация болгаш информатика күрүнө университетинче — 16, Томскиде удуртулга системазы болгаш информатиканың күрүнө университетинче — 11 абитуриентилер дужаап кирип алган.

Томскинин политехниктиг университетинде кү-

дааныл деп чүве чамдык экзаменнерин доозулбаанын билдинмейн турар. Кандыг-даа болза оларын барык шуптузу ангы-ангы өөредилге черлеринче кирип ап, бодунун билин бадыткап шалдат дээрзинге бузурээлинер. Берге чүве — бо чылдын конкурсу холун эртер улуг болуп турарында. Бир олутче беш-алды, он-чээрби кижилер дужаарга чүү боор, дыка хөй шыраак билгилит абитуриентилер кыдынга артып каап турар-дыр ийин.

Шылгалдаларын хөй кезин мында эртин турар болганда, тус өөредилге черлеринден башкылар мааза келгеш хүлээр ап турар. Оларын чурттаар оран-савазының өртөөн, чеменир баша ажалдап турар ша-че чарьгалдарын бистиң комитет төлөп турар.

Чамдык өөредилге черлеринин өртектин дужаалда дорт-ла айттып каан болур Чижээ, бир башкының чангыс шакта ажил телевири 29 рубль 22 копейк, улуг эртем докторларының шакта 52 рубль 60 копейк болур. Ынчаарга олар ийи-үш хун дүрүзүндө ажалдаар болгай.

Кайнар дужаап кирип алыр болду сен, келир үеги амьдыралын оон дорт хамааржыр дээр чазыг чок. Шыраак дээр билгилит уруглар шилип алган мергежилдинин экзаменин хала чокка дужаап ап турар. А бир эвес бир-ийи балл четпейн баар болза, ада-иеге, уруглар-даа мунгаранчыл-ла Ынчап кээрге, чүгө санаар “арыг чүве” херек болу бээр дир-ле. Чогуу комитет тускай коммерциялыг олуттар чагыван турар. Чүге дизе, ындагы арга-биле кирер улустун

саны эвээш. Биндыг-даа болза акшаны четчири-биле ажалдап ап турар болза, ажы-төлүн оон дузасы-биле чүге өөредип ап болбас деп. Акша төлээш өөредип алырында кандыг бергелеп турар болуру? Бирээде, хөөкүй ада-ие хилинчектенип тургаш кирип каарга, шала сирип, чүве тоовазындан кааптар уруглар база бар. Ийде, амьдыралдын аак-кээгин көргөн болгаш кызып өөренип алыр уруглар база турар. Ынчаалдаа эзулуг изиг күзөлдиг, шыраак билгилит, акша чок уруглар хажызынга артып каар. Төлөвирли өөредилге черлеринден Плекханов атыг академияның өөредилге өртөөн эр. Чижек-биле алырга, бир чылда 5 муң америк доллар. Бистин акшаже шилчилдерге 120-150 муң рубль болуп турары ол. Уе чеже-да берге, кызгадп келзе, чуртталганың бир улуг шылгалдазын эртин тургаш, дээр өөредилге черлеринче кирип алган уругларга байыр чедирип, эки өөредилгени күзеп каалынар. “Акшазы хөй” байлар баш удуур чугаалажып тургаш, ажы-төлүн эки черлерге кирип алган. “Эки дужаарга-даа уруумун демдээ “үш” кылдыр бадырган” — дээр-ле ада-иелерден хоумдалдар дыннааш, эртем комитетинин хүлээр алыр комиссиязын даргазынга каш айтырып салыр бодаан мен. Мээң-биле чугаалажып орган ажалдакчызы каржызы-биле үзе кирип, мени кабинеттен үе бээрин дилеп, хедерленчек чаннап турганын көргөш кайгап-ла ханмадым. Даартагы хун деп чүве база бар-ла болгай.

УРАНА БАЗЫР-ООЛ.

Культура болгаш амьдырал
ДААЙЫВЫС ДУГАЙЫНДА

Төрөл билбес түрээр, Төгү билбес төрээр Монгуш Михаил Чадмабаевич — бистин улуг даайысы, ававыстын кад торээн дунмазы. 1958 чылда садгь школазын дооскаш, 1984 чылга чедир садгь шугумунга ажилдаан. Склад эргелекчилеп, автомагистин эргелекчилеп ажилдаан келген үезинин иштинде кызымак чүткүлдүүн көргүзүп, бодунуң коллективинин хүндүткелдин чаалап ал келген. Хүндүлдү дыштанылгаче үнүгүге чедир белеткел контора-зынга директорлап ажилдаан. "Совет садгын тергийн" деп база "8-ки, 9-ку беш чылдык тилекчин" деп хөрөк демдектеринин эдилекчизи. 1990 чылдын август 10-да Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун Хүндүлел бижий-биле шаңнаткан. Монгуш Наталья Кашпык-ооловна — бистин чаавысы. Ол болза даайысы-биле демей даайы чылдарда садгь шугумунда мурнакчылар одуруунда ажилдап чоруур. Чазык, хөлгүл, баштак, дузааргак, арта аныксыгы, чараш. Бистин ававыс ышкаш эргим, ынак чаавыс чүве.

1989 чылда ававыс болгаш ачавыс аар арааш чырык өртемчеден болгаш бистен ажы-түлдүн кезээ-менгеде чөлдүл чоруткан. Ада-невис бистинин мынчаар улуг кижилер кылдыр, эртем-билиг-биле чепселеп өөредип, кижидип каан. Ажыл-иши, кежээ, топтук, томаанын, дузааргак ада-невистин оруун бис ажы-төлдү уламчылап, оларны кезээде сактып, бодап, чугаалажып чоруур бис. Улуг даайысы Михаил, чаавыс Наталья биске ада-невис ышкаш эргим. Оларны кезээде хүндүлел чоруур бис. Оларны ажы-төлдү — шупту дөрт. Улуг огул Геннадий болгаш бичи уруу Лена Кызылда, Лина биле Руслан Суг-Аксинда ажилдап, чурттап чоруурлар. Даайыстын төгүзү база дыка солун кижини. Ачавыс азы кырган-ачавыс Монгуш Чадмаба Балчында, кырган-ававыс Монгуш Саглай Шалыныч Суг-Хөлдүн Чалбак-Хараканын чурттап чорозан. Даайыстын улуг угбазы — Монгуш Сержинмаа, чезези Монгуш Конгай-оол. Оларны ажы-төлдү: Суур-оол, Хөвкүй-оол, Уйуу-оол. Дугар-Кыс, Ольга. Оларны аразындан күзле

Дугар-Кыс амгы үеде Кызыл кожуунун Эрбек суурунда мурнакчы малчыннап ажилдап, чурттап чоруур. Оларны уруглары эдилекчи Честевис Монге-Байыр Дүдүкпенович Куулар — Тыва АССР-нин алдарлыг малчыны, хөй удаа шаңнадып-мактадып чорозан. Уруглары шупту ангы-ангы эртем-билигилг ажилдап чурттап чоруурлар. Даайыстын ачылары М. Онамчал (башкылап чорозан), Доржу, Мидок, Дажы. Оларны ажы-төлдү Бүрен-Хемде, Суг-Важында, Теве-Хаяда, Сукпакта, Чадмаанада ажилдап, чурттап чоруур. Ачавыстын дунмалары: Монгуш Санчы бистин ававыста чок. Оон уруглары база ам шупту хар-назыны элээн дөгүл берген хөй ажы-төлдү чурттап чоруур кырган-ава, кырган-ачалар. Монгуш Соксутун ажы-төлдү — Кызыл хоорайда, Чадмаанада, Кара-Чырада Монгуш Баймыска Лина Тыванын эки турачы айттыг шериг эскадруунун командиринын политиктиг ажыл талазы-биле оралакчысы, Кызыл Тук орденни, Ада-чурттуң дайны орденнин 1, 2 чергелеринин, "Эрес-дилин чорук дээш" деп медальдын,

ТАР-ның Республика орденнин эдилекчизи. Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы. Ол ам бистин ававыста чок-даа болза, ада-өбгөлөр, дөргүл-төрөл чон чуртувус Суг-Хөлдүн Суг-Аксинда улуг даайыс болгаш чаавысы Михаил, Натальяны чурттап турар кудумчузун кырган-ачавыс Баймыска Монгушту ады-биле адап кааны уткалыг болгаш чоргаарангы. Куйууус — Самба-Дарый Монгуш. Уруглары: Белек-Кыс, Любовь, Светлана, Зинаида. Эң улуг кызы Белек-Кыс — республиканын Педагогиктиг билиглер сайзырадыр институтунда эки ажилдап чоруур. Любовь база дээди эртемниг садгыжы, Светлана дыл талазы-биле эртемден, Зинаида № 9 школа лицейинде даштык дыл талазы-биле дээди эртемниг башкы. М. Маня — Кызылга ажилдап, чурттап чорозан, ол ам чок. Авазыны кад торээнери: "Искрага" ийи даайы чурттап чорозан. М. Бөдүрүкү биле Буру. Бөдүрүкүнүн уруу М. Амаа — фронтучу. Бийи даайынын ажы-төлдү "Искраның" чарты деп болур. Бистин ачавыс М. Уйнушканын кад торээн

акызы М. Канзай-оол. Олар ам кайызы-даа чок. Ачавыстың кад торээнери — кырган-ававыс М. Сержикей. Ол ам чок. Уруглары — Дензиаа Бор-Тайгала, Александр — Хову-Аксинда, Саша — Суг-Аксинда ажы-төлдү хөй ажилдап, чурттап чоруурлар. Ийи дугар кырган-ававыс, кырган-ачавыс: М. Бирмаа, Сайын-Белек амгы үеде Кызыл кожуунун Эрбек суурунда хүндүлдүг дыштанылгада. Уругулч хөй кадарып малчыннап ажилдап чорозан болгаш пенсияже хар-назыны дөгүл үнзе-даа, амдаа боттарыны ажы-төлдүн малын малдап, азырап берип чоруур. Олар кезээде чазык хөлгүл, кежээ, баштак, дузааргак көк баштыг өбгөлөривис. Ажы-төлдү база хөй. Улуг уруу Алефтина саанчылап ажилдап чорозан болгаш амгы үеде хүндүлдүг дыштанылгада Анай, Константин, Роман "Эрбек" совхозта арат ажил-агыйнда демниг ажилдап чоруурлар. Чечек биле Чеченазы — дээди эртемниг башкылар.

М. Маня — Кызылга ажилдап, чурттап чорозан, ол ам чок. Авазыны кад торээнери: "Искрага" ийи даайы чурттап чорозан. М. Бөдүрүкү биле Буру. Бөдүрүкүнүн уруу М. Амаа — фронтучу. Бийи даайынын ажы-төлдү "Искраның" чарты деп болур. Бистин ачавыс М. Уйнушканын кад торээн

акызы М. Канзай-оол. Олар ам кайызы-даа чок. Ачавыстың кад торээнери — кырган-ававыс М. Сержикей. Ол ам чок. Уруглары — Дензиаа Бор-Тайгала, Александр — Хову-Аксинда, Саша — Суг-Аксинда ажы-төлдү хөй ажилдап, чурттап чоруурлар. Ийи дугар кырган-ававыс, кырган-ачавыс: М. Бирмаа, Сайын-Белек амгы үеде Кызыл кожуунун Эрбек суурунда хүндүлдүг дыштанылгада. Уругулч хөй кадарып малчыннап ажилдап чорозан болгаш пенсияже хар-назыны дөгүл үнзе-даа, амдаа боттарыны ажы-төлдүн малын малдап, азырап берип чоруур. Олар кезээде чазык хөлгүл, кежээ, баштак, дузааргак көк баштыг өбгөлөривис. Ажы-төлдү база хөй. Улуг уруу Алефтина саанчылап ажилдап чорозан болгаш амгы үеде хүндүлдүг дыштанылгада Анай, Константин, Роман "Эрбек" совхозта арат ажил-агыйнда демниг ажилдап чоруурлар. Чечек биле Чеченазы — дээди эртемниг башкылар.

Лариса СААЯ диннап бижээ. Саглай суур. (Гонорарын солунга).

ХИРНИМ-БИЛЕ ТУДУШ

1965 чылдың август айдын эгелеп Чадмаанаың № 1 школазында лаборантылап, кижиздикчи башкылап, бо хүннерге чедир 33 чыл дүргүзүндө ажилдап келдим. Күш-ажыл дегеринде 3 бижилге бар: 1963 чылда ол-ла школага 11 класс-ты дооскан, Чөөн-Хемчик районун улус-сунга секретарылап кирген, оон үнөш, школага кирген. Ол чылдарда оңаа бедик орга-дуржулгалыг хоочун башкылар ажилдап турган. Д. К. Хомушук, О. Г. Шабеева, Д. Д. Ховалыг, Ю. К. Чүлдүм, А. П. Михайлова, З. С. Куулар, Д. Ч. Севээн, А. В. Монгуш, Н. С. Чашпын, С. А. Сат, С. Д. Ооржак, К. К. Ооржак болгаш өскөлөр-даа хамааржыр. Школа директору М. Ч. Ооржак конуг негелде-лиг, ажилына бердинген, чаны билгилти кижин. Чеден чылдарда сургуулардын саны көвүдээ. Ынчангаш уш каз чок школаны КМК-463 туугу организациязы кылган чүве. Школаны дүргөн ажыгалаа киндериле Чадмаана хоорайның бугуруулу, албан-организация черлери коммунистер, комсомолчулар суббота саанында дузалалыг, идеология-биле ажилдаанар ийин. Чаа школага кирген соонда, анык башкы кадрлар көвүдээ, даштык дыл башкылары безин кээп эгелээ, а өөреникчилер саны 1200 ажыл турган чүве. Школавыс турмизге, чуртшичилеп ажилыңга республикага кожуунуң 22 школаларынын аразында чыл саанында ылгалыг, уран чүүл көрүлдөрине 10 чыл иштинде 1-ги черни ээлеп турганы хөөрөм эвес.

А кажан сургуулар корум-чурум урен каарга, бистини партия райкомунуң бюрозунга аппаратш, шыңгы хемчелерин ап турду. Оон кижини конуг сестир, коргар, човаар чүве. Амгы үеде индыг чүүлдөргө тоомча чок, ышка дыммас шапты балдыр биле демей аларган, элдептиг-ле чүве. Бодум пенсияже үнүмдө-даа, төрзүн школа-да сан башкылап ажилдап чор мен. Бисте келир үениң конуг шыраак башкылары ажилдап турар. Оон өңгөндө барык назы дөгүл берген башкыларны чоргаар-биле көрүп чор бис. Ольга М. Ч. Монгуш, М. Э. Кабимундинова, М. А. Монгуш, С. А. Сундуя, С. Х. Куулар, Ч. К. Сат болгаш оон-да өскөлөр хамааржыр. Амгы үеде ажилдап турар школа директору Зоя Хүлээр-оол ажилыңга кызымак, тура-соруктуг кижин.

Алевтина МОНГУШ. Хоочун башкы.

ЧОГААДЫКЧЫ АДАШКЫЛАР

Амьдыралдын адыр-дагыр оруктары кижилерни кандыг байдалда таварыштырып, душтуруп келбес дээрли Чүс чылда манан, күзеп чоруур күзелинге чедире бээр болза, дээринге чедирбес, ол хиреде кажан-бир хенертен моноаванын аас-кежи, өөрүшкүгү душтуруп кээр. Чоокта чаа амьдыралдыг коклазы биле ажыл-агый кылгыл чораш, аас-кежик бооп, ынак башкыларынн бирээзи — Көк-оол Байыр-оолович Салчакта таваржы бердим.

Онгу класска өөренип турувуста, хып дээн чалыы эр башкылап чедип келгенин дыка эки сактыр-дыр мен. Уруглар ычан он сонургап, кичээлдерге хөй чугаавысты төп, айтырбас-ла чүвевис чок турду. Чаа башкынын эңгиз-чөптүү-даа аажок. Унгиш-киргеш кээр херектиг аппарат дээрге, шуут амыр. Бистер амьрап, ону ажилдап эгелээ бис. Кичээл чарты эрткижеге буфетте шайлап оруп-оруп кирип чазып бис. Өгүлүг-баштыг силер бе деп, азы ынакшыл дугайында ийкепке, "Дурт-сыңнар дыка аянныг-дыр аа, башкы" — дээң чижектиг сыйбын айтырдыр октагыларывыска, оон арны кыза хона бээр мындыг, а бистер дээрге улам өлөмчиң, шаг боор турдувус. Ынчап турувуста башкынын негелделиги база көстүп келген. Ооналга кылбаан болууза, кандыгда өршөөл турбас, багай демдекти ынап-ла салып каар. Өөренимсе болууза-ла, ийи-үш-даа улай багай демдекти алыр сен. Кичээлдерге ылчыннаар чоруувус ала-чайгаар чиккен. Школа дозуп турар кезээвиште башкысы байыр чедирип, яязы-бүрү мергежилдерин шилип ап, ажилыңни кижилер болурун кү-

Көк-оол башкынын класстан дашкаар ажилдарында "Экологтуг билиглерни өөреникчилерге билиндери болгаш бодусту камгаалап, оон байлаанга хумагалыг болуур" деп тема-биле база хөй чылдарда ажилдап келген. Тээлинин бир дугаар ортумак школазында анык экологтарны бөлгүмү эки ажилдыг деп санадып турар. Оон түннелдене чыл санымда бо школаның коллективни өөредилге чылы-

нн төнчүзүнде эртип турар экологтуг турисчи слетка тилекчи болуп, азы шаңналдыг черлерни доктаамал ээлеп келген. 1999 чылдын эгезинде республиканын "Башкы" журналынын бир дугаар номеринде "9-ку классчыларны биология кичээлдеринге чөлөнгини конспектилерни ажилгаары" деп материалды Көк-оол Салчакчыны чырыкче үндүргөн. Республиканын бүгү биология башкыларына ол ажил методиктиг арга-сүмө болуп дээрзинге бүүрээр мен.

Бо өөредилге чылында К. Б. Салчак аттестацияны эртип, бирги категорияны башкызынга төлөптиг болган. Сөөлүгүш чылдарын түннелдер-биле алгаш көөрге, өөреникчилеринин билигини шыңгары эки. Россия хоорайларынын медицина академияларында он сес өөреникчизи, Кызылдың эмчи училищесинде он бир өөреникчизи өөренип турары башкыга улуг чоргарал. Бай-Тайга кожуунуң улус

өөредилге килдизинин аттестация комиссиязы башкыны республиканын аттестация комиссиязынче шаңнаалче кирген. Көк-оол Байыр-оолович чогаал ажилына база улуг суурнал-биле кылгыл чордурун. Оон шудуктери, шоодуглары болгаш баштак чугаалары "Шын", "Тыванын аныктары", "Хемчиктин сылдызы" солуннарны арывыга чырыкче үнгүлээ. Башкының огулу А. Салчактын "Дагыл чуртум огул мен" деп шудуктеринин чыныдыны 1998 чылда "Анык" өөредилге-бүдүрүлге типографиязынга парлаттынып, чырыкче үнгөн. Ук чыныдны башкынын өөреникчизи чорозан анык сатирик, юморист Василий Хомушук редакторлап үндүргөн.

Көк-оол Байыр-оолович Салчак дөрт уругларны төлөптиг адазы. Өөнүң хөзөңер ээзи Кара-Кыс Хертековна амьдыралды чуртталганың башкылары чызы, бирги номчукузу, алашкыларнын чогаал ажилыңни деттикчизи. Амгы үеде башкының "Ужурлуг-ла убгаялар" деп шоодуглар болгаш баштак чугаалар чыныды чырыкче үнеринге белетлек ажилы чоруп турар. Башкынын улуг огу Аяс мал эмчизи, уруу Аяна Кызылдың эмчи училищезинде өөренип турар. Огу Ачты 3-ку класса, бичий Аджынжы бо чылын школага кирер

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ООН АДЫ-БИЛЕ

Алды айның 25-26 хүннеринде Барыын-Хемчик кожуун чагырганынын хүлээп алган шиттиринин езуогар Кызыл-Мажалыктың Культура ордузунга РСФСР-нин алдарлыг, Тываның Улустун артизи, Күрүне шаңналынын лауреады Олег Дондукоч Намдаранын ады-биле адаарына тураскааткан байырлап болуп эрктен. Аңаа Тыванын хоочун артистери Бады-Сагааннар, С. Л. Оюн, К. Ч. Сагды, К. Ш. Сапык-оол, Солун-оолдар, А. Х. Салчак дээш О. Д. Намдараның кад ажилдап, эдержиң чорозан өөрү экинни дугайында сактышкыларын чугаалап, суурнуң чону-биле ужурашканар. Ужуражылга соонда Кызыл-Мажалык Культура ордузунун артистери-биле кад катчып алгаш, солун программалыг концерт-оюнун көргүскөнөр.

Кожуун төвүнүн дыштанылга парыңгы шыдыраа, хол, бут бөмбүүнү маргылаалары байырлады уламчылаан 28 шыдыраачы швейцар система езуогар ойнаанын түннелдене Ак-Довурактын төлээзи Василий Урусов чемпионнаан Артан черлерин Сергей Севээн, Владимир Солянов олар ап, ертектиг шаңналдарын алган. Аът чарыңнада Хүреш Ооржактын ады (Аянга-ты) мурнап келген Дараазында Григорий Күжүгеттин (Акс-Барлык).

ИЕНИң ӨӨРҮШКҮЗҮ

Делгермаа Шоюновна Минчей өг-булениң беш кызынын ортуну. Хуна ашактын (ол анында чок болган) чангыс огулуну, беш кызынын салым-чолу чагай болган Эртем-билигил, мөзү-бүдүштүг, ынак ажил-херектиг кижилер Олардан ийи башкы, ийи Маадыр ие үнгөн.

Ортун кызы Минчеймаа Шоюновна бо хүннерде алдан харлаан. Ол Тес-Хем кожуунун "Чолураа" совхозунда малчын. Минчей Делгермаанын өөнүн ишти Белек-оол Минчей эрте чок болза-да, бо ава ынак ажилын кагбаан. Совхозтуң хоюн оолдары-биле катарып, хөй ажы-төлдүн ажилы, амьдыралга чычыктырып, төлөптиг кижилер кылдыр өөредип, өгөлө-баштап чоруур. Оон ажы-төлдүнү аразында малчыннаанары база бар. Улуг огу Слава школа соонда чангыс классчызы Чечена-биле өг-буле туткаш, майчынай бергенер. Авазын солуп үнеринге белең, дуржулгалыг кадарчылар болган Делгермаанын өске-даа оолдары авазыңга дузалажып, мал-маганын

ДУВҮРЭЛДИ БОЛДУРУП ТУРАП

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайда Иштики херектер эргелииниң бажыңдын чон кезээде үзүлбөс. Маңаа кандыг-даа айтыргылыг кижилер келир. Салаа базып санаар чүве болза, когааран, хомудуан, чаргы-чоалы кылган, буруудаттырган дээш-ле бар. Эргеледе шагдаа ажилдакчыларын ажилы аажок чымыштыг, амьдыш чок, харысалгалы. Милиция ажилдакчызы кижи топтук, эвилеп-ээрдек, чөптүг, шыңгы, ак сеткилди, дидим болуп ужурул деп билип турар мен.

Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын "Шынның" номчу-чурларына таныштырар соруга-биле эргеледип начальниги, милициянын полковниги Валерий Николаевич КОНГАР-биле ужуражыр, ажил-агыйны чугааны чорудар аргалыг болдум.

— Валерий Николаевич, силерниң удуртуп турарың Иштики херектер эргелииниң ажилы республиканың девискээринде турар өскө черлер-биле деңизэрге багай эвес дээтин үстүнде турар удуртулгалардан дыңнаан мен. Кылып чорудуп турар ажыл-агыйыңарга кыскасы-биле доктаап көөр силер бе?

— Чурттуң иштинде нити байдалдыг өскерилгени, экономиктиг, сан-хөө айтыргыларын чарыдаан, чурттакчы нарын социал байдалын кошкак деннеге келгени бистин ажилымыска немделде бергелерни тургузуп турар. Эрги чылдың төнчүзү, бо үнүп келген чаа чылдың бирги чарты ажил-агыйымыска белең эвес болду. Ынчалза-даа Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын күзүр деп санап болур. Кем-херек үлгедилешкенин хөлүн эрктир кедер-вериян турар. Эрткин чылдан эгелеп херектер ажилдышкынын болгаш оон ителгезиниң ажилы экижээни Кудумчуларга, хөй-ниити черлеринге кем-херек үлгедир чоруктар 6 хуу кызырлган. 1998 чылда 1467 кем-херек үлгедилешкени кылган буруулук кижилерни тодараткан бис. Экономиктиг кем-херек үлгедилер 26 хууга чавырлалды. Бүдүрүлгелерин, ведомстволарның удуртучулары харысалгалыг ажилдакчыларын талазында ашкар-төгөркти бодунга шингээлип алыр. Самчылар чоруктарын илередип тывар ажилдарын саны өзүп турар.

Бистин ажилдакчылары вейдилер, хыналдалар үезинде хамаатылардан 100 кг наркотиктиг бүдүмелерни хавырган. Оперативтиг рейдлерини, үнүүшүннерин түннелдерини солун-сеткүүлдерге, радио, телевизорде доктаамал берип турар бис. Кижиниң амы-тыңына хорра чедир, өлүрүүшкүн, автоматтың озал-ондак херектери, анаа кемдээш өлгөн таварылгалар бисте кызырлып турар. Кем-херек үлгедилешкени Россияда 21,3 хууга, кожавыс Хакас Республикада 11,1 хууга чедир өскөн. А бир эвес чүгүл Абакан хоорайны ап көөр болзувуса, мында херек үлгедилешкени 32 хуу чедир өскөн бооп турар. Бо чылдың бирги чартында Кызыл хоорайда кем-херек үлгедир чоруктар 7 хууга улгаткан, азы эрткин чылгы сан-чургагадан 66 херек хөй болган.

ИШТИКИ ХЕРЕКТЕР ОРГАННАРЫНДА

Иштики херектер эргелииниң ажилы республиканың девискээринде турар өскө черлер-биле деңизэрге багай эвес дээтин үстүнде турар удуртулгалардан дыңнаан мен. Кылып чорудуп турар ажыл-агыйыңарга кыскасы-биле доктаап көөр силер бе?

— Чурттуң иштинде нити байдалдыг өскерилгени, экономиктиг, сан-хөө айтыргыларын чарыдаан, чурттакчы нарын социал байдалын кошкак деннеге келгени бистин ажилымыска немделде бергелерни тургузуп турар. Эрги чылдың төнчүзү, бо үнүп келген чаа чылдың бирги чарты ажил-агыйымыска белең эвес болду. Ынчалза-даа Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын күзүр деп санап болур. Кем-херек үлгедилешкенин хөлүн эрктир кедер-вериян турар.

— Чурттуң иштинде нити байдалдыг өскерилгени, экономиктиг, сан-хөө айтыргыларын чарыдаан, чурттакчы нарын социал байдалын кошкак деннеге келгени бистин ажилымыска немделде бергелерни тургузуп турар. Эрги чылдың төнчүзү, бо үнүп келген чаа чылдың бирги чарты ажил-агыйымыска белең эвес болду. Ынчалза-даа Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын күзүр деп санап болур. Кем-херек үлгедилешкенин хөлүн эрктир кедер-вериян турар.

Бисте эзиртип суксун чүүлдөрине хамаарыштыр хоойлуларын ам-даа чедир ажилдаттырмаанын чангыт арага садар чоруктар соксавайн турар. Ындыг-даа болза, оперативтиг рейдлерини, хыналдаларны соксаптайн, амдаа үргүчүлүзүл бис. Мындыг ажилдарын төнчү чок болурун азап түр мен.

— Милициянын дежурни кезээге телефон дамчыштыр дыңнадылар дун-хүнүн барымдаала-вайн кээп турарын билир бис. Силерниң ажилыңарны оперативтиг чорум машина-балгат, кывар-чар чүүлдөрдөн конуг хамааржыр. Бо талазы-биле хандырылга кандыгыл, Валерий Николаевич?

ДУВҮРЭЛДИ БОЛДУРУП ТУРАП

Республиканың найысылалы Кызыл хоорайда Иштики херектер эргелииниң бажыңдын чон кезээде үзүлбөс. Маңаа кандыг-даа айтыргылыг кижилер келир. Салаа базып санаар чүве болза, когааран, хомудуан, чаргы-чоалы кылган, буруудаттырган дээш-ле бар. Эргеледе шагдаа ажилдакчыларын ажилы аажок чымыштыг, амьдыш чок, харысалгалы. Милиция ажилдакчызы кижи топтук, эвилеп-ээрдек, чөптүг, шыңгы, ак сеткилди, дидим болуп ужурул деп билип турар мен.

Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын "Шынның" номчу-чурларына таныштырар соруга-биле эргеледип начальниги, милициянын полковниги Валерий Николаевич КОНГАР-биле ужуражыр, ажил-агыйны чугааны чорудар аргалыг болдум.

— Валерий Николаевич, силерниң удуртуп турарың Иштики херектер эргелииниң ажилы республиканың девискээринде турар өскө черлер-биле деңизэрге багай эвес дээтин үстүнде турар удуртулгалардан дыңнаан мен. Кылып чорудуп турар ажыл-агыйыңарга кыскасы-биле доктаап көөр силер бе?

— Чурттуң иштинде нити байдалдыг өскерилгени, экономиктиг, сан-хөө айтыргыларын чарыдаан, чурттакчы нарын социал байдалын кошкак деннеге келгени бистин ажилымыска немделде бергелерни тургузуп турар. Эрги чылдың төнчүзү, бо үнүп келген чаа чылдың бирги чарты ажил-агыйымыска белең эвес болду. Ынчалза-даа Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын күзүр деп санап болур. Кем-херек үлгедилешкенин хөлүн эрктир кедер-вериян турар.

— Чурттуң иштинде нити байдалдыг өскерилгени, экономиктиг, сан-хөө айтыргыларын чарыдаан, чурттакчы нарын социал байдалын кошкак деннеге келгени бистин ажилымыска немделде бергелерни тургузуп турар. Эрги чылдың төнчүзү, бо үнүп келген чаа чылдың бирги чарты ажил-агыйымыска белең эвес болду. Ынчалза-даа Кызыл хоорайда корум-чурумнуң нити байдалын күзүр деп санап болур. Кем-херек үлгедилешкенин хөлүн эрктир кедер-вериян турар.